

смотрены особенности организации осуществления контроля за совершением преступления как негласного следственного (розыскного) действия. Отмечается о существовании двух видов контроля за совершением преступления: внутригосударственным, то есть за преступлениями, которые готовятся или совершаются на территории Украины, а также транзитным, которым является контроль за подготовкой и совершением преступлений, которые связаны с пересечением государственной границы Украины.

Ключевые слова: негласные следственные (розыскные) действия, контроль за совершением преступления, оперативные подразделения, контролируемая поставка, контролируемая и оперативная закупка, специальный следственный эксперимент, имитирование обстановки преступления.

Babyak A.V. Particularities of organization of carrying out control over crime commitment as covert investigational (search) activity. The features of organization of realization of control are considered after the commission of crime as a secret inquisitional (of criminal investigation) action. It is marked about existence of two types of control after the commission of crime : domestic, id est after crimes that prepare or accomplished on territory of Ukraine, and also by transit, that is control after preparation and committing crime, that is related to crossing of state boundary of Ukraine.

Keywords: secret inquisitional (of criminal investigation) action, контроль after the commission of crime, operative subdivisions, controlled delivery, controlled and operative purchase, special inquisitional experiment, mimicing of situation of crime.

Надійшла до редакції 23.03.2016

Байлов А.В.

кандидат юридичних наук,
доцент

Романчук І.О.

курсант

(Харківський національний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.62 (477)

ГЕНЕЗИС КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПІДМІНУ ДИТИНИ У ВІТЧИЗНЯНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

У статті проаналізовано основні джерела кримінального права певних періодів розвитку і становлення української державності і права. Зроблено акцент на розгляді цих джерел саме з позицій наявності в них такого злочинного діяння, як підміна дитини. Досліджено, що вперше підміна дитини згадується в «Уложениях о наказаниях уголовных и исправительных» у 1845 р. У подальшому дана норма набувала певних змін та розвивалися в нормативних актах по-різному, аж до сьогодення.

Ключові слова: періоди розвитку, державність, підміна дитини, звичаєве право, кримінальна відповідальність

Постановка проблеми. Право кожного історичного періоду відповідає економічним, політичним і соціальним відносинам, що зумовили його появу, тобто певному періоду становлення і розвитку держави притаманні свої особливі джерела права. І наша країна не є винятком. На підтвердження цього можна навести той факт, що з розвитком держави, її інституцій, суспільства поступово вводилися певні нові кримінально-правові норми, покликані регулювати різноманітні суспільні відносини охороняти їх і громадян від посягань, у чому, власне, і полягає їх призначення і головна функція.

Для України характерним є те, що протягом тривалого часу розбудови державності наша країна була залежною від інших держав. Значних зусиль доводилося докладати, відстоюючи, навіть виборюючи, суверенітет і цілісність країни. Саме через цю обставину можна пояснити відсутність єдиних, власне українських кодифікованих законодавчих актів на певних етапах, покликаних захищати національні інтереси нашого суспільства. Розглядаючи право певного періоду становлення і розвитку нашої держави, необхідно спиратися на аналізі саме тих актів, які були чинними в державах, до складу яких входила Україна. Мова йде про ті періоди, за яких існували кодифіковані законодавчі акти, а не тільки норми звичаєвого права.

Одним із досить небезпечних злочинів у різні часи вважалася підміна дитини, оскільки посягає на права дітей, їх батьків та родичів та завдає їм досить серйозної шкоди. На жаль, суспільна небезпечність даного злочину, на нашу думку, є недооціненою з боку законодавця. На цей факт, зокрема, вказують такі дані, що більшість розглядуваних злочинів залишається латентними або викриваються зі впливом досить тривалого часу. А тому для ефективного застосування кримінально-правової норми та вироблення певних рекомендацій по її удосконаленню є важливим вивчення досвіду кримінальних актів минулого з цього питання. Адже історичний аналіз завжди був, є і буде одним із надійних способів пізнання суті самого явища чи певних понять.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Вивченням та тлумаченням нормативних актів минулого, що також стосувалися кримінального права, які розроблялися і діяли на території нашої країни в певні періоди її розвитку, займалося досить широке коло науковців. Серед них І. Й. Бойко, С. В. Кудін, М. Н. Тихомиров, Н. В. Калачов, М. Ф. Владимирський-Буданов, І. Малиновський, Е. Кісілюк, А.А. Герцензон, С. В. Познишев, І. М. Грозовський, А. Яковлівта ін. Поверхнево питання розвитку кримінальної відповідальності за підміну дитини торкався у своєму дисертаційному дослідженні Є. В. Даценко. Проте ніхто із дослідників, які розбиралися з проблематикою підміни дитини як окремого складу злочину, не торкався історико-правового аспекту даного злочину, крім названого вище автора, як і не було жодної роботи, присвяченої саме цьому питанню.

Метою статті є вивчення, аналіз та порівняння джерел кримінального права України на певних етапах її державного становлення та правового розвитку на предмет наявності в них такого суспільно небезпечного діяння, як підміна дитини.

Виклад основного матеріалу. Безсумнівним є той факт, що розвиток кримінального законодавства та права нерозривний пов'язаний зі становленням та формуванням державності в цілому. Кримінальне право, незважаючи на часті зміни суспільно-політичних формацій, постійно вдосконалювалося. Одночасно наука кримінального права, поповнюючись новою термінологічною базою, збагачувалася і прогресувала, прямуючи далі у пошуках нових шляхів і теорій[1,с.83].

Говорячи про періоди, за яких Україна не була незалежною, а входила до складу інших держав, слід наголосити, що як держава, так і право тих періодів перебували у взаємозв'язку та розвивалися паралельно одне одному. Так, вчений І. Й. Бойко визначає такі періоди розвитку і становлення українського права, зокрема кримінального:

1. Дослов'янський період і період давньоруської державності.
2. Період, за якого Україна перебувала у складі Польського королівства, Великого Князівства Литовського, Речі Посполитої.
3. Період Української державності в середині XVI-XVIII ст.
4. Розвиток кримінального права України в період панування на українських землях Російської імперії та Австро-Угорської монархії (середина XVIII- початок XX ст.).
5. Період Українського державотворення (1917-1920рр.) та міжвоєнний період (1919-1939 рр.).
6. Період УРСР(1919-1991 рр.) [2, с. 901–903].

Таким чином, вважаємо за необхідне проаналізувати процес розвитку і становлення інституту кримінальної відповідальності за підміну дитини, крізь призму вивчення джерел права певного історичного періоду та врахування форм і типу Української держави, що існували в певний період незалежності або той період, коли Україна входила до складу певних держав.

За часів Київської Русі, давньоруського періоду державності, до основних джерел права належать: звичаєве право, міжнародні договори з греками, договори князів між собою, договори князів із народом і дружиною, княжі устави і уроки, церковні устави, рецепція норм візантійського права, а також пізніше – «Руська Правда» [3, с.62]. У той час «Руська Правда» та інші джерела права не відмежовували кримінальне правопорушення від цивільно-правового [4, с.41]. Заподіяння шкоди особі носило назву «образа», тобто злочин. До прийняття «Руської Правди» (до першої половини X ст.) таке діяння («образа») мало лише матеріальний характер. Із прийняттям цього документа, тобто в період з другої половини X ст. до першої чверті XII ст., злочинне діяння набуває вже формального характеру [5, с.11].

За нормами «Руської Правди» не передбачено такого злочинного діяння, як підміна дитини. Проте оскільки родовим об'єктом такого злочину виступає воля, честь та гідність особи, а безпосереднім – особиста свобода дитини, вважаємо, що схожість необхідно проводити саме за цими елементами складу злочину. У цьому контексті додамо, що у Просторовій редакції «Руської Правди» досить багато приділялося уваги захисту честі та гідності особи. На-

приклад, призначався штраф за виривання бороди, вибивання зубів, удари тупими предметами, що розцінювалося як образа честі [6, ст.18, 20, 60, 61]. Образою також визнавалася погроза мечем. Зокрема, у ст.19 Просторової редакції «Руської Правди» закріплено: «А хто вийме меч, а не вдарить, тому гривну штраф платити» [6, с. 91]. Щодо особистої свободи людини, то слід сказати, що норми «Руської Правди» також містили приписи про охорону такого права. Так, ст.55 Просторової редакції Академічного списку передбачає штраф як міру покарання за продаж закупа в неволю [7, с.13]. Характерним є те, що штраф сплачувався власнику, до якого було продано закупа, як компенсація за «образу». Сам же закуп повертався до того власника, у якого він працював. Існування даної норми пояснюється перш за все тим, що закуп—це людина, яка стоїть на грані холопства, тобто є вільною, але працює на феодала і в цьому є від нього залежною [6, с.100].

Як відомо, одним із обов'язкових мотивів підміни дитини нині виступає корисливий. За нормами «Руської Правди» даний мотив вважався обставиною, що обтяжує покарання [8, с.214].

Отже, як бачимо, за цього періоду розвитку права і української державності була відсутня норма, яка передбачала б відповідальність за підміну дитини. Проводячи паралель із родовим і безпосереднім об'єктами даного складу злочину, можна констатувати, що значна увага приділялася охороні честі, гідності та особистої свободи людини, а корисливий мотив розглядався як обставина, що обтяжує покарання.

У 1387 р. Галичина та Холмщина в результаті завойовницького походу польської армії опинилися в складі Польського королівства. Більшість інших українських земель перебували у складі Великого князівства Литовського(далі – ВКЛ). До основних джерел права того періоду у ВКЛ належать Судебник Казимира 1468 р. та Литовські статuti 1529, 1566 та 1588 років.

Так, ст.21 Судебника 1468 р.закріплювала загальну норму про те, що, якщо кому-небудь було спричинено якусь шкоду(«кривду»), той має право звернутися до пан-ради із відповідною скаргою. Пан-рада вже повинна вирішити, «якою карою карати винного» [9, с. 43]. Проте Судебник Казимира переважно містив кримінальні норми, за допомогою яких захищалися майно та тілесна недоторканність особи. Як бачимо, хоча даний акт і не мав спеціальної норми, дія якої була спрямована на захист прав дитини, зокрема, була покликана убезпечити від підміни дитини, але у разі звернення потерпілих від цього злочину пан-рада вирішувала питання про покарання винних осіб.

Значно повніше злочини проти особистої свободи людини у висвітлені в Литовських статутах. Статут 1529 р. особисту свободу як благо, взяте під охорону законом, не згадує. На відміну від цієї друга редакція Литовського статуту від 1566 р. уже містила такі норми. Так, у XII розділі артикул 7 містить припис, що кожна вільна людина не повинна перебувати в неволі, артикул 5 того ж розділу передбачає таку ж норму незалежно від національності людини(«жид, татарин і кожен бусурманин, християнин...»). Артикул 7 III розділу закріплює гарантію захисту свободи шляхтичей від посягань посадо-

вих осіб того часу. Однак слід звернути увагу на побудову: усі ці норми мали лише диспозицію, покарання (санкція) за їх порушення передбачене не було [10, с. 128–129]. Зауважимо, що в цих збірниках законів не було норм, покликаних охороняти конкретне право дитини на особисту свободу і захищати від протиправних посягань. Новацією було видання лише третього Литовського статуту у 1588 р. У ньому три артикули – IV, 29; XI,28; XIV,4 мають положення про злочини проти свободи [10, с.129]. Дані приписи містили вказівку на певне покарання за позбавлення волі одного шляхтича іншим, деякі з них виокремлювали, наприклад позбавлення із застосуванням насильства. Додамо, що на той час у Литовському князівстві ще не було чіткого поділу права на публічне та приватне, тому при класифікації за цим критерієм окремі злочини перебувають на межі приватних та публічних [11, с.80]. Отже, не можна сказати, що підміна дитини визнавалася діянням, спрямованим передусім на порушення приватних(особистих) прав і свобод людини на той час.

На підставі вищесказаного можна констатувати, що за часів перебування України у складі вищезгаданих країн у кримінальному праві була відсутня норма, яка передбачала б захист особистої свободи дитини від підміни. Проте існували загальні норми, згідно з якими наставляло покарання винних осіб за завдання певної шкоди іншим особам. Другий та третій Литовські статuti містили норми, покликані захищати особисту свободу людини. Підсумовуючи сказане, можемо з впевненістю вести мову про те, що підміна дитини на той час могла розцінюватися як обмеження її свободи і каратися за загальним правилом як злочин проти свободи людини.

Наступний період – Україна у складі Речі Посполитої. Як свідчать джерела, наприкінці XVI ст. більшість українських чоловіків інколи із сім'ями тікала з невільних земель, рятуючись від гніту й принижень. Так було утворено Запорізьку Січ, а згодом, у зв'язку з активізацією національно-визвольної боротьби (Національно-визвольна війна), і нову незалежну українську козацьку державу – Гетьманщину. Серед норм звичаєвого права запорожців найбільший розвиток отримали норми кримінального характеру. Вони мали яскраво виражений публічний характер, захищали внутрішній устрій Запорізької Січі від злочинців, сприяли встановленню суворої дисципліни і субординації у Війську Запорізькому [12, с.10]. Із підписанням Березневих пунктів на Переяславській раді у 1654 р. Лівобережна Україна переходить під владу Росії. Це був переломний момент, з якого російське законодавство почало впливати на українське, зокрема, кримінальне законодавство поступово починає змінюватися, підлаштовуючись під російське, а згодом взагалі на території України діяли лише акти Російської імперії.

У 1734 р., після смерті передостаннього гетьмана Української держави Данили Апостола, управління Лівобережжям здійснював гетьманський уряд, який призначався царатом. Так, за час його правління було прийнято збірник «Прав, за якими судиться малоросійський народ». Норми кримінального права містилися в більшості глав цього акта. Оскільки одним із джерел згаданого документа були Литовські статuti, то передбачалися такі ж злочини проти

особистої свободи людини, як і у статутах, але і називалися й нові, такі як протиправне ув'язнення когось, мучення голодом, биттям або настання інших тяжких наслідків від цих дій (розділ XX, артикул 14, пункти 1,2,6) [13, с.163].

Для повноти висвітлення цього питання додамо, що разом із цими приписами містилися вже нові норми, покликані захищати право дитини на життя, здоров'я, свободу. До таких, наприклад, належить таке діяння, як підкидання матір'ю власної позашлюбної дитини в безпечному для життя чи здоров'я дитини місці з метою затаїти свій сором або похищення її в небезпечному місці [13, с. 165]. Передбачалася також норма, що встановлювала відповідальність за крадіжку вільної людини (зокрема й дитини) або невільника та продаж її в неволю. Причому такий злочин розглядався як злочин проти власності, хоча безпосереднім його об'єктом виступає особиста свобода людини [13, с.167]. Дані норми хоча і не встановлюють окремо відповідальності за підміну дитини, але є такими, що межують із цим суспільно небезпечним діянням або є досить наближеними до нього. Так, підміна в даному випадку могла використовуватися як спосіб викрадення дитини. При підкиданні дитини створюється загроза не тільки заподіяння шкоди її життю або здоров'ю, а й порушення її права на свободу. Це може мати місце у випадку, наприклад, якщо дитину хтось підбирає і вона, можливо, потрапляє в неволю або в іншу сім'ю.

Отже, аналізуючи законодавство цього періоду, слід зауважити, що за злочини проти особистої свободи людини кара залишалася такою ж, якою вона була за Литовським статутом, але норми, присвячені врегулюванню цього питання, з розвитком Козацької держави набули позастанового характеру. Кримінальної відповідальності за підміну дитини ще не було встановлено, але із прийняттям Кодексу 1743 р. прийнято норми, які передбачали настання відповідальності за діяння, наближені до цього, такі як підкидання дитини матір'ю або викрадення дитини.

У середині XVIII – на початку XIX століття землі України опинилися під владою двох імперій – Російської та Австро-Угорської. Причому понад 85% українських земель знаходилися під владою Російської імперії (Лівобережжя та частина Правобережжя) [14, с.207].

У Російській імперії існувало досить багато актів (закони, Соборное Уложение 1649 р., Артикул Петра I та ін.), які потребували певної кодифікації для покращення регулювання суспільних відносин. Так, 1832 р. було видано Звід законів Російської імперії. У ньому ст. 390 глави VI «О нарушении прав свободного состояния» VI розділу передбачає покарання винних за крадіжку немовлят [15, с.129]. Причому каралося таке діяння ударами батоном та каторжними роботами.

Через незначний проміжок часу, а саме у 1845 р., розроблено і прийнято новий акт кримінального законодавства, а саме «Уложение о наказаниях уголовных и исправительных». Слід зазначити, що це був перший нормативний кримінальний акт, в якому передбачалося та вперше згадувалося таке поняття, як «підміна дитини». Зокрема, у редакції 1857 р. цього акта в IX розділі

«Про злочини та проступки проти законів та станів» І главі «Про незаконне позбавлення прав стану» ст. 1933 передбачала покарання у виді каторжних робіт на заводах від 4 до 6 років та ударами батоном за викрадення чи підміну немовлят із метою приховати їх походження чи стан [16, с. 483]. Також у ст. 1934 закріплено інший злочин – викрадення немовля навіть без мети приховування його стану (зрозуміло, в цій статті не було обов'язковим встановлення мети викрадення дитини), а у ст. 1935 – залишення невідомого немовля у себе без повідомлення про те, що дитина заблукала чи опинилася у винного, керівництву губернії чи поліції.

У наведеній (новітній на той час) нормі щодо підміни чи викрадення немовля слід звернути увагу на деякі речі. По-перше, такий злочин не розглядався як порушення особистої свободи чи недоторканності дитини. Об'єктом цих діянь виступали насамперед суспільні відносини, що забезпечують певні права дитини, визначені її станом у суспільстві. Так, С.В. Познишев пояснює це тим, що немовля ще не може мати особистої свободи, оскільки вірогідним може бути той факт, що батьки погодяться на підміну [17, с. 152]. По-друге, головною ознакою цього злочину було встановлення мети підміни немовлят – приховати їх походження чи стан. На той час у Російській імперії привілеї малодворянство як самий заможний і наділений владою клас. До того ж досить часто представники цього стану дітей віддавали на виховання і догляд няням або гувернанткам. Вважаємо, що підміна дитини переважно могла здійснюватися щодо дворянських дітей із різноманітних мотивів. Причому часто суб'єктами таких злочинів могли виступати няні та інші особи, які доглядали за цими дітьми або їх виховували. Саме тому встановлення мети викрадення чи підміни немовлят було обов'язковим на той час. Проте не виключалася можливість підмінити дитину і з недворянської сім'ї.

Новим етапом розвитку кримінального права в Російській імперії та на українських землях на той час було прийняття кодифікованого кримінального закону – Уложення 1903 р. Цей закон об'єднував два діючих на той час кримінальних законів – «Уложение о наказаниях уголовных и исправительных» та «Статут о наказаниях, налагаемых мировыми судьями» 1864 р., прийнятий в результаті судової реформи. Уложення 1903 р. відобразило розвиток кримінального права в Росії в цілому і кримінальної відповідальності за підміну дитини зокрема. Так, у розділі XVI «Про злочини проти особистої волі» ст. 502 передбачалося покарання за: 1) викрадення чи приховування чужої дитини, що не достигла 14 років; 2) підміну дитини, що не досягла 14 років. Як за цей злочин, так і замах на нього покаранням було позбавлення волі у виправному будинку. Причому обставинами, що обтяжували вину вважалися: корисливий мотив, вчинення його з метою жебрацтва або позбавлення дитини прав її стану. За таких кваліфікуючих ознаках винний карався позбавленням волі у виправному будинку на строк не менше 3 років [18, с. 99–100].

Порівняно із кримінальними нормами попереднього акта, дана норма мала певні новації. Так, підміна дитини визнавалася окремим злочином, за-

кріпленим в окремому підпункт статті 502, а встановлення мети підміни було не обов'язковим для притягнення до відповідальності. Безпосередній об'єктзлочину – порушення особистої свободи дитини. Також чіткий встановлювався вік дитини, щодо якої можливо здійснити підміну, – до 14 років. Виділення окремих кваліфікуючих обставин, таких як корисливий мотив, мета та ін. сприяло індивідуалізації призначення покарання як одного з головних принципів кримінального права в цілому. Деякі обставини, виділені законодавцем у цій нормі, притаманні такому ж злочину і у нашому сучасному кримінальному законодавстві.

Уложення 1903 р. залишалося чинним аж до 1917 р., до розпаду Російської імперії. Зі зміною обстановки як у внутрішньополітичному житті імперії, так і на міжнародній арені до цього акта вносилися певні зміни, зокрема, у 1906, 1909, 1912, 1914-1915 рр. Однак вони не торкалися розглядуваного злочину і злочинів проти особистої свободи людини в цілому.

На українських землях, що перебували у складі Австро-Угорської імперії, діяли на певних етапах кримінальні кодекси 1768 р. («Терезіана»), 1787 р., 1797 р. та 1803 р. Дані акти містили норми, що передбачали настання відповідальності за порушення прав особи на свободу. Так, у КК 1787 р. нормами глави V «Кримінальні злочини, що посягають на честь та свободу» передбачалася відповідальність за викрадення людей, незаконне ув'язнення та ін. Однак що стосується такого злочину, як підміна дитини, то в жодному з них не було норми, присвяченої цьому суспільно небезпечному діянню.

Отже, підсумовуючи розвиток і становлення інституту кримінальної відповідальності за підміну дитини цього періоду, слід сказати, що вперше цей злочин було передбачено в «Уложенні о наказаних уголовных и исправительных» 1845 р., до того ж обов'язковою ознакою визнавалася мета вчинення злочину. Згодом у наступних кримінальних законах дана норма набула свого розвитку та визначеності. Зокрема, не обов'язковим було встановлення мети підміни, виокремлювалися певні кваліфікуючі ознаки цього злочину, чітко фіксувався вік потерпілої дитини від цього злочину. Найбільшої довершеності набули норми щодо даного злочину саме в актах, які розроблялися на території українських земель, що перебували на той час у складі Російської імперії.

Період становлення української державності у 1917-1920 рр. характеризується не тільки загальнодержавним хаосом і безладом, а й свавіллям і суб'єктивністю застосування норм кримінального законодавства і призначення покарання. Єдиної системи кримінального права у країні за часів Центральної Ради не існувало. В Українській Народній Республіці були чинними попередні карні статути, зокрема, Уложення 1903 р. Усі закони, постанови, розпорядження, циркуляри законодавчих і виконавчих органів Центральної Ради, які встановлювали нові кримінальні норми, просто доповнювали, змінювали чи скасовували вже існуючі [19, с. 102]. Щодо підміни дитини, то слід сказати, що суттєвих трансформацій дана норма не зазнала на той час, і продовжувала діяти у редакції Уложення 1903 р.

Радянський період української державності характеризується передусім

тим, що Україна декларативно була визнана самостійним державним утворенням, але фактично була залежною від партійної влади СРСР. Кримінальне законодавство в радянській Україні приймалося за зразком російського. Так, 30 грудня 1922 р. було ухвалено декларацію про утворення СРСР. Даній події передувало прийняття в цьому ж році кримінальних кодексів союзних республік. Так, 26 травня 1922 р. прийнято Кримінальний кодекс РСФРР. Пізніше, а саме 23 серпня 1922 р., Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет (далі – ВЦВК) затвердив Кримінальний кодекс УРСР. До того ж ВЦВК заявив, що він приймає «з метою встановлення єдиного кримінального законодавства радянських республік за основу Кримінальний кодекс РСФРР». Законодавчі органи зберегли однакову з Кримінальним кодексом РСФРР нумерацію та зміст статей КК УРСР [20, с. 296].

Що стосується норми, що визначає таке кримінально каране діяння, як підміна дитини, то вона залишилася без змін і в КК РСФРР, і в КК УРСР. Стаття 162 КК РСФРР визначає покарання за викрадення, переховування чи підміну чужої дитини з корисливою метою, з помсти чи інших особистих мотивів у виді позбавлення волі до 4 років зі строгою ізоляцією [21, с.19].

Прийняття 31 січня 1924 р. Конституції СРСР започаткувало новий етап розвитку кримінального законодавства союзних республік. У зв'язку з цим необхідним було прийняття нових кримінальних кодексів союзних республік, які відповідали б всесоюзному кримінальному акту. Саме тому 8 червня 1927 р. прийнято новий КК УРСР. Система побудови Особливої частини кримінальних кодексів союзних республік співпадає в своїй основі, хоча і має деякі відмінності, обумовлені місцевими особливостями [50, с. 336–337]. Аналіз норми, що передбачає відповідальність за підміну дитини в КК УРСР 1927 р., дає підстави сказати, що вона є ідентичною нормі КК РСФРР. До того ж текст норми не змінився порівняно із редакцією КК 1922 р., хоча нова редакція передбачала покарання у виді позбавлення волі до 3 років [22, с. 77].

Останнім нормативним кримінальним актом радянської України був КК 1960 р., який продовжував свою дію аж до прийняття КК 2001 р. Стаття 124 цього Кодексу під назвою «Викрадення чужої дитини» визнавала суспільно небезпечним діянням викрадення чи підміну чужої дитини, вчинену з корисливою метою, з помсти чи інших особистих мотивів [23].

Отже, радянський період української державності дещо змінив диспозицію даної норми порівняно із імперським законодавством: передусім обов'язковим елементом складу злочину ставала мета, скасовувалося визначення віку дитини, яку можливо підмінити. Додамо, що КК 1922 р. та КК 1927 р. визначали даний злочин однаково, відрізнялися лише санкції статті. Дещо відмінною від цих Кодексів була також санкція КК 1960 р. Йдеться про те, що перші два радянські кримінальні кодекси визначали підміну дитини як одне із альтернативних діянь, передбачених у диспозиції статті, тобто разом із підміною вказувалися й інші дії – викрадення та переховування дитини, а в КК 1960 р. – тільки викрадення дитини. Усі кримінальні кодекси УРСР приймалися на основі кримінальних кодексів РСФРР та мали ідентичне ви-

значення розглядуваної норми.

Висновки. Вивчення та аналіз становлення кримінальної відповідальності за підміну дитини дозволяє зробити наступні висновки.

1. До того моменту, як Україна увійшла до складу Російської імперії, була відсутня норма, яка передбачала б відповідальність за підміну дитини.

2. Уперше даний злочин згадується в «Уложениях о наказаниях уголовных и исправительных» 1845 р.

3. Встановлення відповідальності за підміну дитини на перших етапах розвитку й існування цієї норми, на наше переконання, було пов'язано із викраденням чи підміною саме дворянських дітей. Пояснити цей факт можна наявністю спеціальної мети даного злочину на той час – приховування стану дитини або позбавлення її станових прав.

4. Уложення 1903 р. вперше визначало підміну дитини як злочин, що посягає на особисту свободу дитини. «Уложения о наказаниях уголовных и исправительных» 1845 р. визначало цей злочин як посягання на станові права дітей.

5. За радянського періоду державності дана норма зазнала змін, але суть її залишалася незмінною. Причому було виключено спеціальну мету цього злочину – приховування стану дитини чи позбавлення її станових прав, що було пов'язано з зрівнянням суспільства, усуненням певних прошарків(станів) населення.

Бібліографічні посилання

1. Сапожнікова О.Є. Короткий огляд історії розвитку кримінального права України/О.Є.Сапожнікова// Наше право/ Ourlaw : наук.-практ. журн. / засн. НУВС, Академія прав. наук України, Верховний Суд України та ін. – 2007. – №3. – С.81–86.

2. Бойко І.Й. Історія правового регулювання цивільних, кримінальних та процесуальних відносин в Україні (ІХ-ХХ ст.) : навч. посібник/ І.Й. Бойко. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2014. – 904 с.

3. Кульчицький В.С. Історія держави і права України : навч. посібник / В.С. Кульчицький, Б.Й. Тищик.– Київ : Атіка, 2001.– 320 с.

4. Іванов В.М. Історія держави і права України: навч. посібник /В.М.Іванов. –Київ:МАУП,2002.–264с.

5. Кудін С.В. Становлення і розвиток кримінального права України у Х - першій половині XVII ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень / С.В. Кудін;Нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – Київ, 2001. – 24 с.

6. Тихомиров М.Н. Пособие для изучения Русской Правды: учеб. Пособие /М.Н. Тихомиров. – М.: Изд. Москов. ун-та,1953. – 192 с.

7. Калачов Н.В. Текст Русской Правды на основании четырёх списков разных редакций / Н.В. Калачов. – М.: Типография Августа Семена,1846. – 57 с.

8. Клименко С.В. Види злочинів, система покарань і судочинство за "Руською Правдою" /С.В. Клименко // Південноукраїнський правничий часопис. – 2012. – № 3. – С. 214–217.

9. Владимирский-Буданов М.Ф. Хрестоматия по истории русского права / М.Ф. Владимирский-Буданов.– Вып. 2-й, изд. 3-е, дополн. – К. : Издание книгопродавца Н.Я. Оглоблина, 1887. – 241 с.

10. Малиновский И. Учение о преступлении по Литовскому Статуту /

И. Малиновский. – К. : Типография Императорского Университета св. Владимира, 1894. – 223 с.

11. *Сеньків Ю.В.* Поняття та види злочинів у праві Великого князівства Литовсько-го/Ю.В.Сеньків // Часопис Київського університету права : укр. наук.-теорет. часопис; Київ. ун-т права НАН України, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. – 2008. – № 4. – С.77–82.

12. *Грозовський І.М.* Звичаєве право запорозьких козаків : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень /І.М.Грозовський; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 1998. – 16 с.

13. *Яковлів А.* Український кодекс 1743 року «Права, за якими судиться малоросійський народ»: його історія, джерела та систематичний виклад змісту/А.Яковлів //Записки Наукового товариства ім. Шевченка. Праці історично-філософської секції. – Мюнхен: Кооперативне видавництво «Заграва», 1949. – 211 с.

14. *Кульчицький С.В.* Історія України: довідник для абітурієнтів та учнів загальноосвітніх навчальних закладів/С.В.Кульчицький, Ю.А.Мицик, В.С.Власов. – 2-ге вид., переробл. та доповн. – Київ: Літера ЛТД, 2012. – 528 с.

15. Свод законов Российской Империи: в 15-ти т. – Т.15. Свод законов уголовных. – Санкт-Петербург: 2-е отделение канцелярии типографии его императорского величества, 1832. – 561 с.

16. Свод законов Российской Империи: в 15-ти томах. – Т.15. Законы уголовные. – Санкт-Петербург: 2-е отделение канцелярии типографии его императорского величества, 1857. – 354 с.

17. *Познышев С.В.* Особенная часть русского уголовного права: учебник / С.В. Познышев. – Москва : Университетская типография, 1912. – 499 с.

18. Уголовное Уложение, высочайше утверждённое 22 марта 1903 года. – Санкт-Петербург : Сенатская типография, 1903. – 144 с.

19. *Кісілюк Е.* Кримінальне законодавство доби Центральної Ради / Е.Кісілюк // Підприємство, господарство і право. – 2001. – №5. – С.101–103.

20. *Герцензон А.А.* История советского уголовного права /А.А. Герцензон, Ш.С. Грингауз, Н.Д. Дурманов, М.М. Исаев, Б.С. Утевский; под. ред. А.А. Герцензона, – М.: Юрид. изд-во Мин. юст. СССР, 1948. – 465 с.

21. Уголовный кодекс РСФСР 1922 г. – Москва: Изд. Военной коллегии верх. трибун. ВЦИК, 1922. – 45 с.

22. Уголовный кодекс РСФСР, с изменен. на 1 декабря 1938 г.: официальный текст с приложением по статьям систематизированных материалов. – М.: Юрид. изд. НКЮ СССР, 1938. – 224 с.

23. Кримінальний кодекс України: введено в дію з 1 квітня 1961 р. Законом Української РСР від 28 грудня 1960 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2001-05>.

Байлов А.В., Романчук И.А. Генезис уголовной ответственности за подмену ребёнка в отечественном законодательстве. В статье проанализированы основные источники уголовного права некоторых периодов развития украинской государственности и права. Сделан акцент на рассмотрении этих источников именно на наличие в них такого преступного деяния, как подмена ребёнка. Сделан вывод о том, что впервые подмена ребёнка упоминается в «Уложениях о наказаниях уголовных и исправительных» в 1845 г. В дальнейшем эта норма подвергалась изменениям и развивалась в нормативных актах по-разному, вплоть до сегодняшнего времени.

Ключевые слова: периоды развития, государственность, подмена ребёнка, обычное право, уголовная ответственность.

Baylov A.V., Romanchuk I.O. Genesis of criminal liability for the substitution of a child within domestic legislation. The authors of the article have analyzed the main sources of criminal law of certain periods of development and formation of Ukrainian statehood and law. The emphasis has been made on considering these sources from the point of view of the presence of such a criminal act as the substitution of a child in them.

The study and interpretation of regulations of the past that also consolidated the norms of criminal law, since their origin acting on the territory of our country for certain periods of its development, were the interest of a wide range of scholars. They are: Boiko I. J., Kudin S. V., Tykhomyrov M. N., Kalachov N. V., Vladymyrskyi-Budanov M. F., Malynovskyi I., Kisiliuk E., Hertsenzon A. A., Poznyshev S. V., Hrozovskyi I. M. and others. The issue of criminal liability for the substitution of a child was pretty tenuous considered by Ye. V. Datsenko in his dissertation. However, none of the researchers who dealt with the issues of the substitution of a child as an individual corpus delicti, did not consider the historical and legal aspect of this crime, besides the above-mentioned author, as well there was not any paper devoted to this issue.

The article's objective is to study, analyze and compare the sources of criminal law of Ukraine at certain stages of its state formation and legal development for the presence of such a socially dangerous act as the substitution of a child.

The substitution of a child is very dangerous crime that infringes on the rights of children, their parents and relatives and seriously prejudice. Unfortunately, the social danger of the crime, in our opinion, is undervalued by the legislator. This fact is indicated, in particular, by such data that most of the considered crimes remain latent or are solved after rather long period of time. Therefore, studying the experience of criminal acts of the past on this issue is important for the effective application of the criminal and legal norm and development of specific recommendations on its improvement. Thus, historical analysis has always been, is and will be a reliable mean of cognition the essence of the phenomena or certain concepts.

Special attention of the paper is paid to the research of various sources of written and common law, starting from the norms of customary law of the ancient Russian state and up to the Criminal Code of Ukraine of 2001. It is concluded that the development of the formation of criminal liability for the substitution of a child within the domestic legislation must be considered in close interrelation not only with the source of law of a certain period, but also with the form and type of Ukrainian state existed at a certain stage of its development. Moreover, not only national sources of law, but also of those states comprising Ukraine, should be researched.

It has been researched and concluded that for the first time the substitution of a child was mentioned in the "Code on Criminal and Correctional Punishments" in 1845. Further on, this norm acquired some changes and was developed in the regulations differently, until the present day. Until now there was no any norm intended to protect public relations from the substitution of a child. But there were certain norms that were most close to this act or covered this corpus delicti.

Keywords: *periods of development, statehood, substitution of a child, customary law, criminal liability.*

Надійшла до редакції 12.03.2016